

Osvrti, prikazi, recenzije

Prikaz

Nohlen, Dieter – Krennerich, Michael
– Thibaut, Bernhard (ur.)

Elections in Africa. A Data Handbook

Oxford University Press, Oxford, 1999.,
984 str.

Priručnik *Elections in Africa* iznimno je djelo s područja izbornih studija i političke znanosti uopće u trostrukom smislu.

Prvo, to je dosad najcjelovitiji, najopsežniji i najbolji znanstveni prikaz razvitka izbornog prava i izbora u Africi u 20. stoljeću.

U uvodnoj uredničkoj studiji (1-40) prikazan je razvitak izbornog prava i izbora u predkolonijalnom, kolonijalnom i poslijekolonijalnom razdoblju afričke povijesti. Dok je “zamisao o glasovanju bila potpuno strana predkolonijalnoj Africi” (1), u razdoblju britanskog i francuskog kolonijalizma, poglavito nakon Drugog svjetskog rata, postupno se “uvoze” moderno izborni zakonodavstvo i organizacija u pojedine afričke zemlje. No, izbori su postali sastavnim dijelom kontinentalne politike tek potkraj 50-tih i tijekom 60-tih godina, kad većina afričkih zemalja stječe neovisnost. Od 1950. do 1998. u Africi je održano 18 izbora za konstitutivne skupštine, 186 predsjedničkih i 311 parlamentarnih izbora, te provedeno 115 referenduma.

Sva ta glasovanja nisu uvijek bila dio moderne kompetitivne politike. Urednici razlikuju zemlje u kojima su kompetitivni izbori bili trajna odrednica nacionalne politike nakon stjecanja političke neovisnosti prije 90-tih godina ili 90-tih godina u sklopu tzv. trećega svjetskog vala demokratizacije, zemlje u kojima su kompetitivni izbori održavani neko vrijeme, te države s polukompetitivnim i nekompetitivnim izborima. Institucionalni aspekt

izborne politike na afričkom kontinentu bitno je obilježen kolonijalnom poviješću pojedinih zemalja. Tako su u većini bivših britanskih kolonija institucionalizirani izbori relativnom, a u znatnu broju bivših francuskih kolonija izbori apsolutnom većinom. No, sadašnji institucionalni *design* mnogo je raznovrsniji i obuhvaća gotovo sve institucije i institute suvremenoga europskog izbornog prava (38-40).

Slijede zasebni prikazi izborne politike u 53 afričke zemlje. Svaki od njih nudi kratak pregled nacionalne političke povijesti, evolucije izbornog prava i suvremenoga izbornog zakonodavstva, tj. biračkog prava, nominacijskog postupka i izbornog sustava. Završni, najzahtjevniji i najobuhvatniji, dio čini komentirana izborna statistika, koja sadrži podatke o datumima nacionalnih izbora, referenduma i državnih udara, veličini biračkog tijela, političkim strankama i koalicijama koje su sudjelovale u izborima, raspodjeli glasova birača, sastavu parlamenta, te nositeljima izvršne vlasti (predsjednicima država i premijerima). Svakom prikazu priložen je popis reprezentativne literature. U cjelini, posrijedi su temeljiti i sustavni prikazi, koji će biti nezaobilazni u budućim kontinentalnim i globalnim historijama i analizama izbora.

Drugo, *Elections in Africa* predstavlja kapitalni doprinos poredbenim istraživanjima i velikim teorijskim sistematizacijama, koje bitno obilježavaju izborne studije na prijelomnici milenija.

Devedesete godine bile su u znaku nekoliko velikih “sintetskih” autorskih djela s područja poredbenih istraživanja izbora i izbornih sustava, među kojima su zacijelo najznačajniji i najutjecajniji *Electoral Systems and Party Systems* (1994.) Arenda Lijpharta i *Elections and Electoral Systems* (1996.) Dietera Nohlena. Thomas T. Mackie i Richard Rose objavili su treće, prošireno izdanje klasičnog zbornika *The International Almanac of Electoral History*, (1991.), Dennis Kavanagh uredio je zbornik *Electoral Politics* (1994.) itd. No, kraj tisućljeća zasigurno je obilježila *International*

Encyclopedia of Elections (2000.), izvrsno enciklopedijsko djelo što ga je uredio Richard Rose. *Elections in Africa* uklapa se u taj trend kapitalnih poredbenih istraživanja, i to na zemljopisnom području koje je dosad bilo uvelike neistraženo i zapostavljeno.

Treće, ovo djelo predstavlja definitivnu svjetsku afirmaciju "heidelberške škole" u istraživanju izbora, čiji je utjecaj dosad bio ograničen, uglavnom, na kontinentalnu Europu i Latinsku Ameriku.

Heidelberšku školu utemeljili su 60-tih godina Dolf Sternberger i Bernhard Vogel u Institutu za političku znanost. Oni su uredili dva prva reprezentativna djela: dvosveščani zbornik *Die Wahl der Parlamente und anderer Staatsorgane* (1969.) – dosad nenadmašen prikaz razvitka izbornog prava i izbora u svim europskim zemljama, od Rusije do San Marina, a koji je nastao na podlozi klasičnog djela Karla Brauniasa *Das parlamentarische Wahlrecht* (1932./1933.) – te, također dvosveščani, zbornik *Politische Organisation und Repräsentation in Afrika* (1978.), koji je poslužio i kao jedno od uporišta recentnog izdanja *Elections in Africa*. Treće veliko djelo s područja poredbenih izbornih studija, *Handbuch der Wahldaten Lateinamerikas und der Karibik* (1993.), uredio je Dieter Nohlen. No, *Elections in Africa*, najavljena oxfordska izdanja istovrsnih priručnika o izborima u Aziji i Latinskoj Americi, te bitan prilog heidelberških istraživača u *International Encyclopedia of Elections*, u kojoj su priredili *Appendix s* prikazom izbornih sustava u 151 neovisnoj državi, označuju definitivni prodor njihova analitičkog pristupa na kompetitivno anglosaksonsko, a time i svjetsko "znanstveno tržište".

Heidelberška škola izdvaja se među ostalim istraživačkim pravcima u Njemačkoj izrazitim poredbenim pristupom i institucionalnom orijentacijom. To znači da je bila, u prvom redu, usredotočena na poredbenu analizu izbornih sustava i njihova utjecaja na politički sustav u cjelini. Tijekom četrdesetak godina istraživanja unutar nje su se razvile primjerna pojmovna jasnoća i tipologijska dosljednost, analitička preciznost i kategorijalna sustavnost. Te su vrline omogućile da se analitički pristup i kategorijalni aparat te škole, napokon, posve "internacionaliziraju" i postanu

općeprimjenjivi. O tome svjedoči i zbornik *Elections in Africa*.

Mirjana Kasapović

Prikaz

Attila Ágh

Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans (Studies of Communism in Transition)

Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 1998., 359 str.

Nakon sloma komunističkih sustava 1989. godine pojavilo se mnogo stručne literature koja se bavi demokratizacijom, odnosno demokratskom tranzicijom zemalja istočne Europe. Među njima, zbog autorova pristupa i sistematičnosti, ističe se najnovija knjiga – *Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans*, Attila Ágha, poznatog profesora i voditelja *Political Science Department*, *Budapest University of Economics*, te direktora *Centre for Democracy Studies*, u Budimpešti, Mađarska.

Knjiga o kojoj je riječ (napisana 1998. godine) sveobuhvatna je komparativna analiza procesa demokratizacije u tim zemljama. Ágh nije okupiran pronalaženjem novih teoretskih pogleda i modela. Umjesto toga, on sistematski analizira zemlju po zemlju, uspoređuje ih u dostignutim stupnjevima njihova demokratskog razvoja i međusobno, te analizira mogućnosti i brzinu njihova uključivanja u europske integracije i NATO.

Ágh pritom koristi nekoliko uporišta.

Prvo, on prihvaća argumentaciju E. Comisso i G. Ekierta o potrebi podjele zemalja istočne Europe (kako su se one nazivale do pada Berlinskog zida) na dvije grupe, zbog različitih povijesnih okolnosti u kojima su nastajale i razvijale se (pripadnost različitim carstvima – Habsburškom ili Otomanskom,

npr). Te okolnosti, smatra Ágh, snažno su utjecale na različiti stupanj njihova razvoja, pa i na danas dosegnuti stupanj demokratizacije. Po njegovom mišljenju, grupa koju naziva zemljama centralnoistočne Europe (East Central Europe – ECE) – Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija – već je dosegla ekonomsku i političku stabilnost, odnosno “prve naznake konsolidacije” (tu svakako po prirodni stvari spada i Hrvatska, ali kako je još, nakon desetogodišnjeg autoritarnog modela vladanja i rata, daleko od društvenog i ekonomskog oporavka, Ágh je radije promatra kao zemlju koja mora ponoviti fazu demokratske tranzicije). Naprotiv, grupa balkanskih zemalja (Bugarska, Rumunjska, Srbija, odnosno mala Jugoslavija, Makedonija, Albanija i Bosna) gotovo se zaglavila između autoritarnih režima i pokušaja izgradnje demokratskih režima. S obzirom na to da su ove zemlje tek započele s naporima za demokratizaciju, Ágh ih svrstava u stupanj “novih početaka demokratske tranzicije”.

Drugo, analizirajući sam proces, ali i dosegnute stupnjeve demokratizacije u obje ove grupe zemalja, kao i u svakoj pojedinoj zemlji, Ágh se kreće već općeprihvaćenim teoretskim osnovama, odnosno konceptualnom modelu o tri faze sistemskih demokratskih promjena (što su ga još sredinom 80-ih i kasnije utvrdili O’Donell, Schmitter, Whitehead, Pridham, Huntington, Linz). Prva faza “predtranzicijskih kriza” jest period destrukcije i dezintegracije, klimaks svih kriza autoritarnih sustava (primjer Poljske, Mađarske). Druga faza je faza “demokratske tranzicije”, kreativna faza, faza izgradnje sustava putem tranzicijskih mjera i institucija. Tek je treća faza, faza demokratske “konsolidacije”, puna prilagodba, odnosno homogeni sustav. Ágh, međutim, razlikuje parcijalnu konsolidaciju pod sistema (koja može započeti npr., u stranačkom sustavu, a da pritom bude odgođena u drugim sustavima) od potpune konsolidacije demokratskog poretka u cjelini, kad su promjene na staro nemoguće.

Zemlje ECE Ágh promatra upravo u tom smislu: one su period predtranzicijskih kriza prošle čitavo desetljeće prije pada Berlinskog zida, odmah započele s tranzicijskim promjenama, postigle osnovnu ekonomsku i društve-

no-političku stabilnost, pa su neke već dosegle dosta visok stupanj konsolidacije. Balkanske zemlje, naprotiv, nisu prošle predtranzicijske krize 80-ih, prve demokratske promjene započele su i odmah propale početkom devedesetih, a odgođene krize traju sve do kasnih devedesetih. Drugi početak demokratske tranzicije tek čeka na uspjeh.

Treće, Ágh eksplicitno izbjegava velike teoretske diskusije o pojmovima “demokracija” i “demokratizacija”, razumijevajući ih kao strukturu institucija i poimanja, ali i kao demokratski proces koji promatra u svakoj zemlji pojedinačno i paralelno u obje grupe, ali korak po korak, u “razvoju”, od uske definicije do šire. To više što za zemlje ECE i Balkana tvrdi da su “hibridne” forme demokracije, odnosno političke strukture koje sadrže elemente i autoritarnih i demokratskih sistema, pa Ágha ne zadovoljava tzv. minimalistička definicija demokracije (demokracija = fair i slobodni izbori). Ágh prihvaća model koji je predložila Ellen Comisso, o 4 definicije demokracije, koji su ujedno i stupnjevi demokratizacijskog procesa. To su: *proceduralna demokracija* (koja podrazumijeva ne samo slobodne izbore već konstitucionalizam i vladavinu prava, i vrlo osjetljiv institut za nove nacionalne države: manjinska prava); *liberalna demokracija* (slobodno poduzetništvo i tržišna ekonomija, jasna razlika između privatnog i javnog i posrednu političku reprezentaciju ekonomskih interesa: “multi-actor” democracy); *nacionalna demokracija* (politička zajednica organizirana kao proces nacionalne izgradnje s pravom građanske participacije); i *egalitarna demokracija* (distinkcija između formalne i stvarne jednakosti, “welfare state”, “socijalna tržišna ekonomija”).

Četvrto, u analizi demokratskog procesa u zemljama Balkana i ECE (uspostavljanje demokratskih institucija na novim ustavnopravnim osnovama i stupanj ponašanja najvažnijih političkih aktera, elita i masa) Ágh kombinira pozitivne dijelove strukturalističkog i procesualističkog pristupa, što se u recentnoj literaturi označava pojmom “novi institucionalizam”.

Peto, Ágh posebno ističe značaj i kauzalnu vezu političke kulture i demokratske konsolidacije. U početnom periodu demokratske

tranzicije, politička kultura čini se manje važnom, dok je krucijalna u periodu demokratske konsolidacije. Odlučujući trenutak u demokratskoj konsolidaciji jest onaj kada građani uspiju institucije “osvojiti” iznutra, okrenuti ih u svoju korist i kad se njima mogu pravilno služiti u svakodnevnom životu i radu, kaže Ágh. Politička kultura i civilno društvo zapravo su pojmovi blizanci. Oba karakteriziraju proces demokratizacije “odozdo”, kao samoinicijativnu participativnu aktivnost građana.

U drugom dijelu knjige, *East Central European countries in re-democratization*, Ágh posebno analizira Poljsku, Mađarsku, te Češku i Slovačku Republiku.

To je minuciozan pregled demokratske tranzicije ovih zemalja (od povijesnih činjenica, naslijeđa političke kulture, političkog i parlamentarnog razvoja te razvoja stranaka), uz perspektive njihove demokratske konsolidacije.

Za Poljsku zaključuje da je uspjela u stabilizaciji demokratskog poretka u tri područja: proceduralnoj demokraciji s konstitucionalizmom i ljudskim pravima, liberalnoj demokraciji s uspješnom tržišnom ekonomijom, i nacionalnoj demokraciji, te se kreće prema egalitarnoj demokraciji kao uvjetu moderne države blagostanja.

Mađarska kao pionir privlačenja stranih investicija, i s veoma razvijenim civilnim društvom, također je uspješno prešla put u sva tri aspekta demokracije, dok je egalitarna demokracija s državom blagostanja zadatak za sljedeće desetljeće.

Posljednje poglavlje ovog dijela obrađuje Češku i Slovačku, gdje je češki sustav označen kao stabilan, a ona, unatoč nekim manjim problemima s proceduralnom demokracijom, kao jedna od prvih zemalja – kandidat za ulazak u euroatlantske integracije. Poput Poljske i Mađarske, i ovdje vrijedi da je postizanje egalitarne demokracije zadatak za sljedeće desetljeće.

Slovačku Ágh, zbog vladavine “tiranjske većine” u vrijeme vladanja Mečiara, te slabog tretiranja manjina i spore privatizacije označava kao političkog mlitavca s ograničenim izgledima političke konsolidacije. No Ágh je

naznačio da se javljaju znakovi obnove demokratizacije, te okupljanja demokratske političke koalicije, što se i dogodilo, te je ona uspješno nastavila put demokratske tranzicije.

Treći dio knjige, *The Balkan countries in democratization*, za nas je posebno zanimljiv, jer se u jednom od pet poglavlja obrađuje Hrvatska (inače, prva dva poglavlja odnose se na dezintegraciju Jugoslavije, te nacionalnu integraciju njezinih država nasljednica, dok posljednja tri poglavlja obrađuju Bugarsku, Rumunjsku i Albaniju).

Nakon iznošenja povijesnih činjenica, Ágh korektno obrađuje ekonomski i kulturni aspekt dezintegracije Jugoslavije, analizirajući ulogu svih država nasljednica u tom procesu, iznoseći na kraju za svaku državu zaključak o perspektivi demokratske tranzicije. Za razliku od zemalja ECE, Jugoslavija nakon Drugog svjetskog rata nije imala ni kratki period demokracije. Rigidni komunistički režim sovjetskog tipa napušten je 1948. godine, ali centralizirani jednopartijski sustav nastavio je živjeti sve do 1990. Ágh ipak uočava i neke razlike između političkih sustava tzv. narodnih demokracija pod sovjetskim utjecajem i jugoslavenskog modela tzv. samoupravnog socijalizma. To su: značajni elementi tržišne ekonomije, znatno liberalniji politički sustav, neovisna pozicija u međunarodnim odnosima (nesvrstanost), izgrađen sustav neposredne demokracije na mikroplanu (samoupravljanje), te visok stupanj političke decentralizacije. Ipak, Jugoslavija je funkcionirala kroz represivne metode, a raspad bipolarnog svijeta 90-ih uklonio je i posljednju kohezijsku ciglu jugoslavenske države. Otpor Srbije bilo kakvoj političkoj modernizaciji – uzrok je početaka jugoslavenske dezintegracije po liniji različitih političkih i kulturnih tradicija. Uz Sloveniju, Hrvatska je kao politički cilj visoko istaknula pripadnost Europi i europskim integracijama.

U poglavlju *“Croatia – Tyrannical majority as the biggest war damage”*, Ágh ocjenjuje da je postkomunistička Hrvatska u ranim 90-im pokazala važne aspekte početaka demokratizacije koja je, ne samo zbog rata sa Srbijom, tragično zaustavljena u autoritarizmu. Naime, pobjedu HDZ-a, stranke koja je pod vodstvom F. Tuđmana nametnula centralizirani i personalizirani sustav s jakim prezi-

dencijalizmom francuskog tipa, Ágh navodi kao primjer “izopačenja tiranijske većine” u demokratskoj tranziciji. U takvom političkom sustavu, a dodatno u uvjetima rata i rasplamsavanja nacionalizma – žrtvovani su demokracija i civilno društvo. Ágh smatra da Hrvatska tek treba izgraditi moderni politički poredak i političku kulturu zamrznutu u vizijama s početka dvadesetog stoljeća. Rana faza izgradnje nacije, naime, još uvijek potkopava ne samo nacionalnu demokraciju već i proces demokratizacije u cjelini.

Ágh je mišljenja da Hrvatska još uvijek ima problema s proceduralnom demokracijom, iako je napravila poboljšanje u liberalnoj demokraciji. Hrvatska je zapravo zapela između zadatka izgradnje nacije i demokratizacije s jasnom preferencijom ovoga prvoga, pa se može očekivati da će pravi početak demokratizacije zakasnuti nekoliko godina (nakon siječanjskih izbora u Hrvatskoj se ipak taj proces ubrzava).

Četvrti dio, *Conclusion*, sadrži i zadnje poglavlje pod nazivom *The Europeanization of the East Central European and Balkan Regions*.

Velika transformacija zemalja ECE 1989. godine, za razliku od transformacija u zemljama Južne Amerike, npr., promijenila je cijeli svijet do neprepoznavanja: paralelno s demokratizacijom došlo je do globalne promjene političke mape svijeta: formiranje još jedne svjetske sile – nove Europe, bez granica, sa zajedničkim institucijama.

Upravo to paralelno kretanje Ágh smatra najznačajnijim elementom “europizacije” promatranih zemalja, te zaključuje da nova europska arhitektura, ili sustav institucija, uključuje i *deepening* (produbljivanje) – tj. transformaciju prijašnjeg sustava – kao i *enlargement* (proširenje), odnosno inkorporaciju i/ili integraciju istočne polovice kontinenta. Ujedinjena Europa zapravo znači mrežu različitih formi i stupnjeva integracija, od Vijeća Europe kao prvog stupnja suradnje među državama. Vijeće je imalo ulogu inicijatora “istočnih transformacija”, jer je bilo jedina sveeuropska institucija koja je postavila jasne kriterije demokratizacije za svoje članove. Kasnije, Vijeće je preuzelo ulogu kontro-

le/monitoringa ljudskih prava, demokratskih izbora (primjer: 19 točaka koje je Vijeće kao preduvjet za primanje u članstvo postavilo Hrvatskoj 1997. na summitu u Strassbourgu), ali i svojevrsnu školu za političke elite novih demokracija.

Na kraju svakog poglavlja nalazi se dodatak (*appendix*), koji za svaku obrađenu zemlju nudi pregled najvažnijih događaja, te preglede svih stranka. Knjiga je ilustrirana sa 40-ak tablica u kojima su prikazani rezultati izbora svake zemlje.

Zbog svega navedenog, ova je knjiga nezaobilazna za svakoga čiji interes obuhvaća područje komparativne politike, posebno demokratizacije, odnosno demokratske tranzicije postkomunističkih zemalja.

Ivo Radković

Prikaz

Siniša Zrinščak

Sociologija religije – hrvatsko iskustvo

Pravni fakultet, Zagreb, 1999., 235 str.

Sociologija religije izdvojena je sociološka disciplina razvitak koje se može slijediti i više od stotinu godina unatrag. Ona se izdvojila kao posebna disciplina iz korpusa sociologije zbog potrebe da se pozadina religijskog iskustva svojstvenog ljudskoj zajednici bolje istraži i upozna. Od samih početaka svoga djelovanja, sociologija religije sastavni je dio socioloških istraživanja. Dapače, velike studije iz razdoblja klasične sociologije, poput *Protestantske etike i duha kapitalizma* Maxa Webera, *Elementarnih oblika religijskog života* i *Samoubojstva* Emilea Durkheima, direktno se bave utjecajem oblika religijskog života i religije na društvo i društvene odnose. Od početnih studija do danas moguće je pratiti široki spektar sociologa koji su proučavali najrazličitije forme i manifestacije religijskog života. U Hrvatskoj se sociologija religije kao zasebna znanstvena disciplina javlja 1950-ih i

njezin je razvitak moguće pratiti do danas, što i predstavlja osnovni predmet istraživanja knjige Siniše Zrinščaka: *Sociologija religije – hrvatsko iskustvo*.

Knjiga predstavlja zanimljiv pothvat i autorski rad. Uz samu činjenicu kako je objavljivanje rada koji se kao svojim predmetom bavi sociologijom religije od strane domaćeg autora, a uz to obrađuje domaće autore, danas rijetka pojava, to je i potvrda da se s vremenom u Hrvatskoj stvorila kritična masa autora s dovoljnim opsegom radova za monografski prikaz. U svakom slučaju, riječ je o relativno mladoj disciplini u okviru društvenih znanosti u Hrvatskoj, čijem definiranju doprinosi i Zrinščakova knjiga.

Zrinščak je u radu krenuo u istraživanje i eksplikaciju razvitka sociologije religije u Hrvatskoj, počevši od društveno-političkog konteksta unutar kojeg se razvijala ova znanstvena disciplina, kao i u istraživanje razvitka same discipline. Drugi pravac eksplikacije u Zrinščakovoj knjizi jesu autori. Zrinščak je kao istaknute figure hrvatske sociologije religije izdvojio Šteficu Bahtijarević, Esada Čimića, Nikolu Dugandžiju, Jakova Jukića, Ljudevita Plačka i Srđana Vrcana, te je dio knjige posvetio njihovom radu i znanstvenom razvitku navedenih autora kao originalnih i za razvitak sociologije religije u Hrvatskoj nesumnjivo značajnih osobnosti.

Na kraju, Zrinščak nudi i svoje viđenje današnjeg stanja religije iz vizure znanstvenog proučavanja, što predstavlja autorski prilog analizi tog fenomena.

Kako autor navodi, sociologija religije upućena je na to da uvijek iznova preispituje na koji način pristupiti predmetu svoga znanstvenog interesa i da iznova propituje svoje znanstvene dosege. Osnova toga stajališta je konstatiranje prisutnosti religije u današnjici u brojnim oblicima. Vrlo vidljiva, opet promjenljiva i ne toliko jasna i jednoznačna, religija i danas živi svojim životom i teško je precizno odrediti područje njezina interesa. Religija, prema Zrinščaku, nije nestala, nije nevidljiva niti je potpuno na margini društva, a kamoli da je nerelevantna za društvo i pojedinca.

Nakon postavljanja teorijsko metodologijskog okvira, autor se u prvom dijelu – *Sociologija religije u svijetu: kratak pregled razvoja* – bavi problematikom razvitka sociologije religije u svijetu, te teorijskim i istraživačkim pravcima koji su se kristalizirali tijekom vremena. Nakon osvrta na klasično razdoblje sociologije religije, Zrinščak prelazi na analizu suvremenih teorijskih pravaca koji su utjecali na razvitak discipline, obrađujući funkcionalizam i neofunkcionalizam, fenomenologiju, marksizam i neomarksizam, te temu sekularizacije koja je bila dominantna u šezdesetim i sedamdesetim godinama unutar znanstvene zajednice.

U dijelu *Sociologija religije u Hrvatskoj: čimbenici razvoja*, Zrinščak se bavi elementima koji su utjecali na razvitak discipline. Kako navodi, unutar discipline je objavljeno relativno mnogo rasprava i studija o klasicima sociologije religije, dominantnim teorijskim pravcima i najaktualnijim raspravama o religiji u suvremenom svijetu, te rasprave koje prikazuju razvitak sociologije religije u Hrvatskoj i svijetu. Prvi dojam koji se može steći jest kako je nakana sociologije religije u Hrvatskoj samo ponoviti već izrečeno, sistematizirati dosadašnji razvitak i da se stoga ne radi o znanstveno relevantnoj temi. Ipak, Zrinščak navodi da ukazivanje na klasike sociologije religije, prikazi dominantnih teorijskih orijentacija u suvremenoj sociologiji, eksplikacija osobnih teorijskih i metodologijskih odredišta – sve to ukazuje da je hrvatska sociologija religije prolazila kroz uobičajene razvojne trase konstituiranja i afirmacije kao posebne sociološke discipline. No, cilj Zrinščakovog rada bio je dati prikaz o tome kako je sociologija religije razvijala kritičku svijest o svojim pretpostavkama, dosezima i rezultatima, te kako je slijedila dominantne svjetske trendove u sociologiji religije.

Zrinščak navodi da se prilikom proučavanja sociologije religije u Hrvatskoj javljaju tri problema za analizu:

- problem konstituiranja sociologije religije kao posebne znanstvene discipline;
- problem sociološkog pristupa fenomenu religije

– problem razvitka sociologije religije u teoriji i metodama.

Unutar tako postavljenog područja istraživačkog rada, Zrinščak je identificirao četiri problemska kruga: društveni, teorijski, metodološki i interpretativni.

Jedan od činitelja koji su utjecali na formiranje sociologije religije u Hrvatskoj jest njezina česta društvena uvjetovanost. To se pokazalo na osobite načine, a najvažniji je bio iskazivan u ideološkoj zainteresiranosti za sam predmet sociologije religije, te u činjenici da društveno religijski procesi nisu bili identični onima na Zapadu. Stoga je u Hrvatskoj trebalo mnogo ozbiljnije i na sasvim drukčiji način tretirati pitanja kao što su ateizam, ateizacijski odnosi, izvansustavna pozicija religije i Crkve, odnos vladajuće stranke i slično. Sociološka se analiza neprestano nalazila u ambivalentnom položaju, dokazujući svoju znanstvenost uvažavanjem i prevladavanjem trenutnih društvenih okolnosti. Ujedno, u takvom kontekstu se javilo pitanje kako religija sudjeluje u artikulaciji društvenih interesa i potreba što su nastajali kao nužna posljedica modernizacijskih procesa.

Razmatrajući razvitak sociologije religije u Hrvatskoj, autor navodi tekstove O. Mandića i A. Fiamenga koji spadaju među utemeljitelje sociologije u Hrvatskoj sa svojim radovima o općim razmatranjima porijekla i oblika religije, utemeljenim na marksističkom tumačenju porijekla i povijesti religije. Analizirajući znanstvenu scenu, autor navodi koju su ulogu odigrali časopisi *Naše teme*, *Kulturni radnik*, *Revija za sociologiju*, *Svesci KS*, *Crkva u svijetu*, te *Bogoslovska smotra* za razvitak sociologije religije, jer su objavljivali tekstove i stvarali forum unutar kojeg je bilo moguće raspravljati o stanju na području susreta religije i društva.

U narednom dijelu *Autorski likovi hrvatske sociologije religije*, Zrinščak se bavi autorima koji su svojim radovima obilježili razvitak discipline, konstatirajući kako autori imaju zajedničko teorijsko polazište, od kojeg su se s vremenom razdvojili u različitim pravcima.

Prvi autor kojeg se obrađuje jest Štefica Bahtijarević, čije se autorsko polazište temelji na četiri točke razumijevanja religijske pri-

padnosti. To su tradicija, ljudska situacija, konkretni čovjek i oblici prakse. Osnovu njezina djela čine empirijska istraživanja, unutar kojih su istraživani različiti dijelovi populacije i njihove orijentacije spram religije i religioznosti.

Esad Ćimić u svom djelu razrađuje objektivne i subjektivne indikatore religije, ističući kako postoje tri bitne razine religije: religija po sebi, religija kao povijesnosocijalna činjenica i religija kao antropopsihička činjenica. Ćimić se istaknuo bavljenjem religijom u socijalističkom društvu, problemima metodološkog pristupa istraživanju religije, ateizacije, te mogućnostima i ograničenjima marksističkog pristupa fenomenu religije.

Nikola Dugandžija bavio se ispitivanjem funkcija religije, kao autor opredijeljen za funkcionalnu analizu. Zanima ga religija i nacija koje su funkcionalne pojave, a koje odgovaraju na neke čovjekove potrebe. Samo u tom odgovoru nacija djeluje na religijski način.

Jakov Jukić ističe se po svom fenomenološkom pristupu i teorijskim istraživanjima koja su pratila glavna svjetska kretanja u proučavanju religijskog fenomena. Jukić smatra da danas postoje tri oblika suvremene religije: podzemna, nevidljiva i zaboravljena religija, a taj rad predstavlja nastavak rasprave na temu nevidljive religije T. Luckmanna. Jukić se ističe još i po tome što se bavio analizom pučke religije i pučke religioznosti za koje smatra da su prirodene čovjeku.

Ljudevit Plačko u svom je djelu nastojao registrirati promjene u religiji i religioznosti situirati unutar sociološke analize promjena što zahvaćaju u tradicionalne društvene zajednice.

Srđan Vrcan polazi iz marksističkih pozicija s osnovnom nakanom promišljanja kako je i na kojim osnovama moguće postojanje i istraživanje religije u socijalističkom društvu. Vrcan se posvetio također istraživanju relacija marksizma i religije, istraživanju religijskog ponašanja, odnosima religije i mladih, te fenomena sekularizacije.

U trećem i posljednjem dijelu knjige *Fenomen religije u hrvatskoj sociološkoj perspektivi* Zrinščak obrađuje prevladavajuće

probleme unutar discipline: znanstveni status sociologije religije u Hrvatskoj, njezin odnos spram marksizma i ateizma, pitanje dijaloga kršćana i marksista, nedoumice teorijskih mogućnosti i metodologijskih dosega, tematizaciju društveno-političke angažiranosti religije, odnos religije i društva, te problem sekularizacije i revitalizacije religije.

Zrinščakova knjiga predstavlja veliki doprinos sociologiji religije u hrvatskim uvjetima. Okupljanje velike količine podataka na jednom mjestu i stvarni sustavni pregled znanstvene proizvodnje unutar discipline pokazatelj je uloženog truda i zavidnog znanja autora. Možemo reći da Zrinščak ne samo što je pokazao da sociologija religije u Hrvatskoj nije bila u funkciji pukog prepisivanja stranih dostignuća, već se razvijala kao disciplina, počinjući od usvajanja znanja o disciplini, da bi se razvila do zavidnih razina, producirajući veliki broj autora, plodne teorijske rasprave, empirijska istraživanja usmjerena na specifičnu društvenu stvarnost u kojoj se Hrvatska nalazila u vrijeme socijalizma, te nagovještavajući kapacitete koji će moći artikulirati problematiku religijsko-društvenih odnosa u Hrvatskoj u devedesetima.

Tarik Kulenović

Prikaz

Vlasta Ilišin

Mladi na marginama društva i politike

Alinea, Zagreb, 1999, 268 str.

Kakav je položaj mladih u hrvatskom društvu? Kakav je njihov položaj u političkoj sferi hrvatskog društva? Kakav je on u komparaciji s položajem mladih u drugim državama? Svako društvo koje razmišlja o svom kontinuitetu i budućnosti mora voditi računa o svom podmlatku. Stoga većina društava, pa tako i hrvatsko, na normativnoj razini navodi brigu o mladima kao jednu od najvažnijih zadaća, no znanstvenih empirijskih istraživanja

koja bi dala bolji uvid u pravo stanje stvari još nema dovoljno. Ova konstatacija posebice je aktualna za Hrvatsku, pa stoga svaki rad koji tematizira ovo područje zaslužuje povećanu pozornost. To svakako vrijedi i za rad *Mladi na marginama društva i politike*, autorice Vlaste Ilišin, što ga je prošle godine objavila izdavačka kuća *Alinea* u sklopu biblioteke *Politologija*. Knjiga je djelomice prerađena i dopunjena doktorska disertacija obranjena na Fakultetu političkih znanosti početkom 1998. g., a važno je istaknuti da, istražujući fenomen mladeži, autorica nije željela krenuti društveno uobičajenim smjerom i zanimati se za mlade tako da se pita što se u budućnosti može od njih očekivati, već se želi usmjeriti na ispitivanje sadašnjeg položaja mladih i aktualnih problema s kojima se susreću. Svoju osnovnu tezu što će je u radu dokazivati, autorica iznosi u predgovoru: “Središnja je tema ove studije djelovanje mladeži u političkim institucijama jednostranačkog i višestranačkog političkog sustava, pri čemu se to djelovanje promatra kao pokazatelj marginalnoga društvenog statusa suvremene mladeži” (str. 7).

Sama knjiga strukturirana je u pet dijelova, s tim da prvi dio, pod naslovom *Mladež kao društveni i politički fenomen*, obuhvaća najveći dio rada (str. 11-103), te je podijeljen na tri poglavlja. Prvo poglavlje, *Geneza fenomena mladeži – sociopovijesni osvrt*, donosi kratak povijesni pregled razumijevanja fenomena mladeži u različitim društvima, od antičkog razdoblja pa sve do modernog doba kad se mladež profilira kao prepoznatljiv društveni fenomen. U drugom poglavlju prvog dijela, *Teorijski pristup fenomenu mladeži*, autorica daje pregled socioloških teorija koje su tematizirale mladež kao predmet svoga istraživanja. Sve teorije polaze od toga da jedna biološka činjenica, dob, postaje osnova društvene stratifikacije i da dobne grupe predstavljaju zaseban element društvene stratifikacije. No krećući s te pozicije dalje teoretičari se u svojim razmišljanjima razilaze, što se vidi već i kod samog pojma mladih ili mladeži, gdje se javljaju različite definicije, a zbog različita teorijskog pristupa fenomenu. Ova činjenica po autorici proizlazi iz nedovoljne razvijenosti sociologije mladeži kao relativno mlade sociološke poddiscipline koja se razvila kao odgovor na potrebe da se protumače studentske

pobune šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Kao ilustraciju postojeće raznolikosti, autorica navodi niz teorijskih pristupa i modela koji su se razvili u okviru sociologije mladeži, a sama pokušava pronaći zajedničke elemente u tim različitim pristupima. Zaključuje kako gotovo svi teoretičari fenomena mladeži smatraju da suvremenu mladež obilježava društvena podređenost i marginalnost u odnosu spram starijih, no dok oni marginalnost mladeži uglavnom koriste samo kao interpretacijsku kategoriju, ona smatra da se upravo marginalnost može koristiti kao ishodište za razumijevanje mladeži kao zasebne društvene skupine, te na temelju toga konstruira svoj model mladeži kao marginalne društvene grupe prema kojemu vrši analizu u daljnjim dijelovima rada. *Mladež kao politički fenomen*, posljednje je poglavlje prvog dijela rada, a u njemu autorica daje teorijski model prema kojemu se može analizirati mladež kao politički fenomen. Polazi od činjenice da mladež kao zasebna društvena grupa, osim što je nezaobilazni politički potencijal koji će u budućnosti preuzeti odgovornost za održanje sustava, predstavlja i aktualnu političku snagu. Pri analizi političkog djelovanja mladeži autorica se odlučila promatrati to djelovanje kroz participaciju u političkim institucijama, točnije na izborima, u političkim strankama i u tijelima vlasti. Smatra da je participacija u političkim institucijama, a naročito u ove tri navedene koje čine okosnicu svakoga demokratskog političkog poretka, preduvjet za mogućnost ostvarivanja vlastitih interesa, i da se upravo kroz analizu sudjelovanja mladih u tim institucijama može dokazati njezina teza o marginalnom statusu mladeži. Prvi dio knjige zapravo je poslužio autorici za prezentaciju teorijskog modela, prema kojemu će analizirati tri konkretna slučaja.

Prvi od njih obrađen je u drugom dijelu knjige, *Mladež u Velikoj Britaniji*, a autorica navodi kako je britansko društvo, s naglaskom na položaj mladeži unutar njega, izabrala da bi ilustrirala stanje u razvijenom demokratskom društvu i višestranačkom političkom sustavu. Najprije u osnovnim crtama daje pregled najvažnijih značajki suvremenog britanskog društva i političkog sustava, potom pregled sociokulturnih značajki britanske mladeži, te zatim prelazi na analizu institucionalnog

političkog djelovanja mladeži. Pri tome se koristi sekundarnom analizom podataka, iz niza objavljenih istraživanja britanskih znanstvenika, kako bi pokušala otkriti političke vrijednosti, stavove i ponašanje britanske mladeži u komparaciji sa starijom populacijom. Osim toga, izvršila je analizu dobne strukture britanskog parlamenta i analizu sadržaja važnih političkih dokumenata triju najutjecajnijih britanskih političkih stranaka. Na temelju svoje analize autorica zaključuje da je suvremena britanska mladež u institucijama političkog sustava marginalizirana, no to izaziva nezadovoljstvo samo kod manjeg dijela mladih, što se može tumačiti jednom specifičnošću britanskog društva i mladeži, postojanjem brojnih vrlo razvijenih subkulturnih alternativa i stremljenja, čiji su glavni nositelji mladi, a pripadnost kojima im onda služi kao svojevrsni nadomjestak za nezadovoljavajući aktualni status u društvu.

Treći dio knjige, *Mladež Hrvatske u socijalističkom razdoblju*, donosi analizu položaja hrvatske mladeži u okviru socijalističkog društva, točnije u razdoblju posljednjih deset godina prije raspada socijalističkog sustava. To je razdoblje u kojem je marksistička ideologija još bila okvir za normativna načela i institucijska rješenja u društvenom i političkom sustavu, pri čemu je ključnu ulogu imao Savez komunista, posjednik monopola na vlast. Svi drugi politički subjekti funkcionirali su kao transmisija Saveza komunista pa tako i glavna organizacija mladeži, Savez socijalističke omladine koja je poimana i konstituirana kao sredstvo političke pripreme i regrutacije mladih za potrebe Saveza komunista. Mladi su u takvom sustavu viđeni kao puki objekt koji treba modelirati u skladu s ideološkim obrascem pa je i čitav odgojno-obrazovni proces zamišljen poglavito kao proces političke indoktrinacije nauštrb političke edukacije. Analizirajući participaciju mladih u političkim institucijama socijalističkog poretka autorica navodi da je postojanje delegatskog sustava, specifičnog za Jugoslaviju, impliciralo izbore, ali oni nisu imali kompeticijski karakter. Što se tiče zastupljenosti mladeži u tijelima vlasti, ističe da su mladi posredstvom svoje glavne organizacije, SSO, imali zajamčen broj mjesta u tijelima vlasti, no ta je zastupljenost bila uglavnom dekorativne naravi. Autorica je u

ovom dijelu analizirala znatan broj znanstvenih istraživanja iz tog razdoblja koji su se doticali društvenog položaja i uloge mladih u tadašnjem hrvatskom društvu, na temelju čega je izvela i zaključni komentar da su mladi bili marginalizirani i da se to posebice očitovalo na socioekonomskom i političkom području.

MLADEŽ HRVATSKE U TRANZICIJSKOM RAZDOBLJU, četvrti dio knjige, donosi analizu položaja hrvatske mladeži u novonastaloj situaciji, od 1990. g. kada se konstituira novi tip političkog poretka institucionaliziranjem općega i jednako prava glasa, instaliranjem višestranačkog sustava, te provođenjem kompetitivnih izbora. Aktualni položaj mladih u Hrvatskoj autorica analizira prema svom standardnom modelu, pa tako najprije daje deskripciju osnovnih značajki hrvatskog društva i političkog sustava u razdoblju tranzicije, potom pregled glavnih sociokulturnih značajki hrvatske mladeži, te onda prelazi na institucionalno političko djelovanje mladeži. Participaciju mladih na izborima analizira na osnovi longitudinalnih istraživanja o izbornom ponašanju što su provedena tijekom devedesetih godina, a osnovni je nalaz da je kod mladih u razdoblju od uvođenja demokratskog sustava došlo do opadanja zainteresiranosti za izbore, do preusmjerenja stranačkih preferencija, kao i do promjene odabira političkih prioriteta. Potom se fokusira na odnos mladih i političkih stranaka, ponajprije analizirajući dijelove programa najznačajnijih hrvatskih političkih stranaka u kojima one tretiraju mladež. Kako bi produbila svoju analizu izvršila je i ispitivanje stavova čelnika najznačajnijih hrvatskih stranaka, jer je željela saznati kako stranačka čelnikstva percipiraju mladež i njihove probleme, mladež kao politički subjekt, mladež u vlastitoj stranci te međugeneracijske odnose u društvu i svojoj stranaci. Osnovni uzorak od 45 čelnika podijeljen je na dva subuzorka; jedan je obuhvatio same stranačke čelnike, a drugi čelnike podmladaka tih stranaka. Pri ispitivanju su stranački čelnici iskazali vrlo povoljno mišljenje o mladima i njihovim sposobnostima, no s obzirom na to da realna pozicija mladih nije u skladu s takvim razmišljanjima, očito je da postoji jedna vrst diskrepancije, koju autorica tumači kao odsutnost volje starijih da se odreknu moći koje posjeduju. Na kraju, autorica analizira sudje-

lovanje mladih u tijelima vlasti, pri čemu je signifikantan podatak do kojeg je došla analizom dobne strukture zastupnika u Zastupničkom domu Hrvatskog državnog sabora iz 1995. g., da zastupnika u dobi do trideset godina ima trinaest puta manje nego njihovih vršnjaka u biračkome tijelu.

Zaključna razmatranja, posljednji dio knjige, koncipiran je kao sinteza rezultata i nalaza autoričnih istraživanja i uvida o statusu mladih u suvremenom društvu i politici. Polazeći od činjenice dobne stratifikacije i na njoj utemeljene dobne diskriminacije, koju tumači modelom mladeži kao marginalne grupe, autorica kaže da je komparativnom analizom triju tipova političkog sustava pokušala utvrditi je li marginalni status mladih uvjetovan upravo tipom političkog poretka. No analiza je pokazala da tip političkog poretka ne utječe presudno na oblik, stupanj i sadržaj institucionalnog političkog djelovanja mladeži, što je glavni indikator statusa mladih u društvu, već autorica tvrdi: "Iz toga slijedi opći zaključak da je marginalan položaj suvremene mladeži u institucionaliziranoj politici mnogo više uvjetovan sociostrukturnim i sociokulturnim činiteljima nego sistemsko-institucionalnim rješenjima" (str. 243). Drugi dio zaključnog dijela zapravo je autoričin pleođaje za razvoj koncepcija i učinkovitih programa političkog obrazovanja te njihovo uvođenje u obrazovni sustav. Polazeći od stajališta da demokratska društva i države ne smiju zanemariti tendenciju sve većeg distanciranja mladih od politike te rastuću političku apstinenciju i apatiju, autorica smatra da bi političko obrazovanje, koncipirano kao obrazovanje za demokraciju, bilo važan činitelj za moguće poboljšanje participacije mladih u političkom životu i uspješniju političku socijalizaciju mladih općenito. Ovo je naročito važno i aktualno za države koje su na putu demokratske konsolidacije, a koje još nisu razvile političko obrazovanje na zadovoljavajućoj razini, kao što je to slučaj i s Hrvatskom. Stoga se autorica zalaže za uvođenje zasebnog nastavnog predmeta, političkog obrazovanja, barem u sve tipove srednjih škola u Hrvatskoj.

Knjiga *Mladi na marginama društva i politike*, kojom je izdavačka kuća *Alinea* nastavila hvalevrijednu tradiciju objavljivanja

znanstvenih radova domaćih autora, značajan je rad, osobito s obzirom na nedostatak sustavnih socioloških i politoloških istraživanja o mladima što je i dovelo do toga da se analize ovoga fenomena obično svode na neke fragmentarne uvide ili čak na puke pretpostavke. Situacija se u Hrvatskoj nije bitnije izmijenila ni s izrastanjem demokratskog sustava, pa se o potrebama i problemima mladih i dalje ne vodi dovoljno računa. Stoga je ova knjiga – donoseći niz empirijskih podataka koji autorici služe da potvrdi svoje teze, ali i vrlo zanimljivu teorijsku elaboraciju problema – osim što predstavlja pokušaj da se na znanstvenom polju revitalizira interes za mlade, važan poticaj za jedno šire razmišljanje o mladima kao nositeljima budućeg razvoja društva.

Berto Šalaj

Prikaz

VI. Konferencija politologa srednje Europe i osnivanje CEPSA

U Varšavi je od 17. do 19. travnja 2000. godine održan srednjoeuropski politološki simpozij o globalizaciji i europskoj integraciji zemalja ove svjetske regije (*Central Europe and the processes of globalization and integration in the contemporary world*). Nakon višegodišnjih priprema politolozi iz Austrije, Češke, Hrvatske, Mađarske, Poljske, Slovačke i Slovenije osnovali su i CEPSA (*Central European Political Science Association*). Novoizabrani Izvršni odbor CEPSA-e pokušat će dati novi globalni *image* nastupu nacionalnih politoloških udruga ovih zemalja već na svjetskom kongresu IPSA (*International Political Science Association*) u Québecu, u kolovozu ove godine, kad će glavnom temom politološke rasprave također biti globalizacija. Za prvog predsjednika nove udruge izabran je ugledni poljski profesor starije generacije, Jerzy Wiatr, za potpredsjednika Jozsef Bayer iz Mađarske, za generalnog sekretara Drago Zajc iz Slovenije, a za članove Izvršnog odbora:

Karin Huffer iz Austrije, Blanka Sichova iz Češke, Dag Strpić iz Hrvatske, Attila Ágh iz Mađarske, Krystof Palecki iz Poljske, Dagmar Horna iz Slovačke i Danica Fink-Hafner iz Slovenije.

Sama rasprava bila je podijeljena u tri dijela. Prvi je dio bio posvećen teorijskim i metodologijskim aspektima globalizacije i integracije, a moderator je bio profesor Czesław Mojsiewicz iz Poznania. Unutar tog dijela rasprave svoje su referate podnijeli:

Jerzy Wiatr (Poljska) – “Central Europe in the new world order”,

Miroslav Kusy (Slovačka) – “The state of human rights in the Visegrad four countries”,

Dag Strpić (Hrvatska) – “Globalization – A Croatian view point”,

Andrzej Chodubski (Poljska) – “Of the system of values in the global citizen society”, te

Franciszek Golembki (Poljska) – “Cultural conditions of the process of globalization”.

Drugi dio Konferencije bio je posvećen procesu transformacije u zemljama srednje Europe. Moderator rasprave bila je profesorica Tereza Los-Nowak sa sveučilišta u Wrocławu, referate su podnijeli:

Jozsef Bayer (Mađarska) – “Globalization of the Hungarian politics and society”,

Jan Skaloud i Blanka Richowa (Češka) – “The position of political science in analysis of transformation in Czech Republic”,

Matus Korba (Slovačka) – “The position of the armed forces in society in the Visegrad four countries”,

Zdravko Petak (Hrvatska) – “The public consumption and the process of decentralization in Croatia” i

Henryk Komarnicki (Poljska) – “Historical and cultural conditions of Polish national interest and the process of globalization”.

Treći i posljednji dio rasprave bio je posvećen srednjoj Europi, procesima europske integracije. Voditelj toga dijela Konferencije bio je profesor komparativne politike na var-

šavskom sveučilištu Konstanty Adam Wojtaszczyk. U tom su dijelu svoje priloge izložili:

Bela Gallo (Mađarska) – “European accession process with regard to Hungary”,

Janos Simon (Mađarska) – “The attitude of the Hungarian political elite to EU accession”,

Simona Kustec (Slovenija) – “State of Slovenia – EU accession process in the view of latest EU countries report”,

Stanislaw Sulowski (Poljska) – “Nation state between integration and globalization”,

Karin Liebhart (Austrija) – “Reconstruction of Austrian identity in the process of European integration and EU enlargement”,

Luka Brkić (Hrvatska) – “Globalization and the process of integration of Croatian economy in the European economic area”,

Wieslaw Burger (Poljska) – “SPD and its attitude to European integration” i

Andrzej Glowacki (Poljska) – “Recent experience in participation of the students in political science of Szczecin university in the Socrates-Erasmus program”.

Zdravko Petak

Prikaz

Međunarodna konferencija “Building Professional Institutions in Central and East European Political Science”

U Budimpešti je 19. i 20. svibnja u organizaciji Europskog konzorcija za politička istraživanja (ECPR) i Srednjoeuropskog sveučilišta (CEU) održana konferencija pod nazivom *Building Professional Institutions in Central and East European Political Science*. Konferenciji su prisustvovali predstavnici fakulteta, odnosno odjela političke znanosti, kao i politoloških udruženja iz Češke, Hrvatske, Jugoslavije, Mađarske, Poljske, Rumunjske i

Slovačke. Iz Hrvatske, Konferenciji su prisustvovali predstavnici Instituta za međunarodne odnose (IMO), Fakulteta političkih znanosti (FPZ) i Hrvatskog politološkog društva (HPD).

Prema riječima domaćina, izvršnog direktora ECPR-a Kena Newtona i Zsolta Enyedija s CEU-a, Konferencija je imala za cilj pridonijeti unapređenju stručne komunikacije unutar srednjoeuropske i istočnoeuropske političke znanosti, sagledati mogućnosti da se istočnoeuropska politologija i politolozi što organiziranije uključe u mrežu i aktivnosti europskih politoloških organizacija i projekata, ali i utvrditi modalitete konkretne organizacijske pomoći istočnoeuropskoj političkoj znanosti. U tom smislu, okosnicu konferencije činile su kratke prezentacije posebno pozvanih gostiju o temama: a) politička znanost na sveučilištu; b) međusveučilišna suradnja; c) politička istraživanja i istraživački centri; d) politološke udruge; e) publikacije; kojima se pokušala potaknuti ciljno-tematska diskusija, ali i ponuditi što više relevantnih informacija o tome kako funkcionira organizacijska razina političke znanosti u zapadnoj Europi.

Izlaganja Pierrea Allana (Ženevsko sveučilište) i Torea Hansena (Sveučilište u Oslu) potaknula su diskusiju o “vječnim”, konstitucijskim pitanjima politologije: “politička znanost” ili “političke znanosti”; u kojoj bi mjeri politološko obrazovanje trebalo biti opće, a koliko usko stručno obrazovanje; je li potrebno “stvarati mislioce” ili “proizvoditi za tržište”? Pokazalo se da politička znanost i u zapadnoj Europi još uvijek vrluda između definitivnih odgovora na ova pitanja, što se ogleda i u koncipiranju i organizaciji nastave politologije na sveučilištu. Izlaganje Radoslaw Markowskog (Poljska akademija znanosti) ukazalo je i na dodatne probleme u istočnoj Europi koji izviru iz nedostatka profesionalnog identiteta politologa u zemljama gdje politologija postoji tek jedno desetljeće. Od nekih sudionika apostrofirani izuzetak Hrvatske pokazao se samo kao dokaz više da je stvaranje takva profesionalnog identiteta dugotrajan i, još više, neizvjestan proces. Predstavnici Jugoslavije dirljivo su ilustrirali stupanj do kojeg autoritarni režim može uništiti političku znanost, šireći osjećaj besmislenosti znanstvenog rada, ali i fizičke nesigurnosti nastav-

nika i studenata. Dotaknuti su i konkretni problemi koncipiranja i izvođenja nastave sa zaključkom da u istočnoj Europi brojnost predmeta i njihovi zvučni naslovi često stoje u suprotnosti s kvalitetom sadržaja i stupnjem osposobljenosti svršenog studenta. Razloge za to u prvom redu bi trebalo tražiti u načinu izvođenja nastave, u kojem još uvijek dominiraju klasična predavanja i slab poticaj studentima na samostalni rad.

No, ako su politolozi u zemljama istočne Europe mogli nešto naučiti od svojih zapadnih kolega, to je da za uspostavljanje političke znanosti kao ravnopravne i priznate znanstvene discipline i za izgradnju profesionalnog identiteta i digniteta nije najvažnije “utemeljenje u umu”, već uspostavljanje čitavog niza komunikacijskih mreža, institucija, projekata, centara i ostalih oblika “empirijske” prisutnosti na tržištu, u društvu i politici. U tom su se smislu ostala izlaganja pokazala su se iznimno vrijednim putokazima. Tako su Maurizio Cotta (Sveučilište u Sieni) i Vincent Hoffmann-Martinet (IEP, Bordeaux) opisali nastajanje i funkcioniranje jednoga sasvim malog sveučilišnog istraživačkog politološkog centra, kakav je u Sieni, i golemih znanstveno-istraživačkih centara, kakav je IEP u Bordeauxu ili WZB u Berlinu. Sophie Howlett (CEU) govorila je o međusveučilišnoj razmjeni studenata i nastavnika unutar i izvan regije kao o važnom segmentu građenja politološke mreže, s posebnim osvrtom na pogodnosti koje su otvorene Paktom o stabilnosti i Europskim sustavom prijenosa bodova (ECTS). Carlos Alba (Madridsko autonomno sveučilište) dočarao je na španjolskom primjeru kako stručne udruge mogu biti presudne institucije u promoviranju političke znanosti u njenim početcima. Elizabeth Meehan (PSA) skicirala je na primjeru jednog od najprestižnijih udruženja za političku znanost (*Political Studies Association*) što bi sve trebao biti posao stručne udruge. Mate Szabo upoznao je sudionike s novoosnovanom regionalnom politološkom organizacijom Srednjoeuropskim udruženjem za političku znanost (CEPSA). Predstavnici *Blackwell Publishers* došli su s nizom vrijednih savjeta o izdavanju vlastitih edicija, ali i upoznali sudionike s mogućnostima koje pruža Internet u pristupu časopisima i knjigama.

Zaključeno je, s jedne strane, da bi ECPR trebao pokazati više inicijative kroz konkretne akcije kojima bi se unaprijedila povezanost politološkog “zapada” i “istoka” (konkretni prijedlozi za sada su stali na pomoći stručnim udrugama pri izradi i promociji web-stranica, te organizacije neke od stalnih ljetnih škola ECPR-a u istočnoj Europi i uz suorganizaciju od strane istočnoeuropskog sveučilišta), a s druge strane, da istočnoeuropski politolozi i politološke institucije ne koriste u dovoljnoj mjeri postojeće organizacijske forme suradnje europskih politologa, pri čemu se ponajprije misli na sastanke i konferencije ECPR-a, ali i brojne financijske izvore namijenjene upravo suradnji i komunikaciji politologa.

Prema dojmu potpisnika ovih redova, koji je ujedno bio predstavnik FPZ-a i HPD-a na Konferenciji, hrvatska politologija je, u usporedbi s ostalim postkomunističkim politologijama, još uvijek u relativnom padu koji je počeo početkom devedesetih, i to što se hrvatska politologija još uvijek relativno dobro percipira rezultat je, u globalu, više “stare slave” nego recentnih postignuća. Uza sva vrijedna pojedinačna nastojanja da se “politička znanost u Hrvata” predstavi svijetu, dojam je da nedostaje pravog organiziranog napora i da su glavne hrvatske politološke institucije sve manje prisutne u svijetu politologije. Ako hoćemo, već i na razini kompletiranosti osnovnih podataka u direktoriju članica ECPR-a.

Goran Čular

Prikaz

Međunarodne studije, Vol. I, 2000.

Hrvatska udruga za međunarodne studije, Zagreb; Golden marketing, Zagreb, 2000., 438 str.

Hrvatska udruga za međunarodne studije (HUMS) godinu dana nakon svoga osnivanja pri Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, objavila je Zbornik radova "Međunarodne studije 2000".

Nakon brojnih gostovanja istaknutih znanstvenika s područja međunarodnih odnosa iz inozemstva, organiziranih seminara i konferencija širom Hrvatske te izdavanja i predstavljanja knjiga, autori kojih su članovi HUMS-a, Zbornik "Međunarodne studije 2000" rezultat je kontinuiranog rada članova Udruge i prva zbirna analiza međunarodnih odnosa u okviru HUMS-a.

Zbornik je podijeljen u tri tematske cjeline: Hrvatska i međunarodna zajednica, Pojave i procesi, te Prikazi, recenzije, obavijesti. Izborom tema koje se u Zborniku obrađuju (nova hrvatska vanjska politika, Pakt o stabilnosti, jugoistočna Europa nakon intervencije NATO-a, problem Kosova, perspektive Hrvatske za ulazak u NATO, nacionalni interesi i nacionalna sigurnost Hrvatske, razvoj međunarodnih studija u Hrvatskoj, novi svjetski poredak, globalizacija, strategija nacionalne sigurnosti SAD-a za 21. stoljeće, nuklearna sigurnost, uloga Kissingera u međunarodnim odnosima) dotaknute su gotovo sve bitne odrednice suvremene kompleksnosti današnjih međunarodnih odnosa, na lokalnoj, regionalnoj i globalnoj razini. S obzirom na široku lepezu autora, njihova formalnog institucionalno-pravnog statusa, obrazovanja i mogućnosti individualne znanstvene analize (od međunarodno uglednih stručnjaka i profesora – prof. dr. Vukadinović, prof. dr. Mileta, prof. dr. Caratan, dr. sc. Tatalović, do polaznika poslijediplomskog studija ili onih koji su ga nedavno završili, mladih istraživača, znanstvenih novaka, djelatnika Ministarstva obrane, hrvatskih veleposlanstava u inozemstvu i dru-

gih institucija vlasti), realne su oscilacije u načinu prezentacije i njihovim zaključnim analizama. No, želja za povezivanjem istraživačkog rada istaknutih znanstvenika i mladih suradnika koji će se u budućnosti profesionalno baviti nekim od aspekata međunarodnih odnosa, upravo je jedan od glavnih ciljeva HUMS-a, a prvi broj Zbornika praktična je primjena nesebične suradnje i pedagoškog rada starije generacije znanstvenika s mlađom generacijom.

Treba napomenuti da u izdavačkom savjetu Zbornika sudjeluje i desetak međunarodno priznatih autora, profesora s područja međunarodnih odnosa, iz Europe i Sjedinjenih Država.

U danima kad se od Hrvatske sve više očekuje da aktivno djeluje u svom okruženju, ali i široj međunarodnoj zajednici, svakako da joj je potreban novi, mladi, profesionalno obrazovan kadar, koji će znati i moći prezentirati njezine interese na međunarodnoj sceni, ali i objašnjavati međunarodne fenomene domaćoj javnosti. S obzirom na to da HUMS planira izdavanje i drugog broja Zbornika Međunarodnih studija, prilika je to članovima Hrvatske udruge za međunarodne studije, ali i svima ostalim zainteresiranim za međunarodne odnose, za razmjenu iskustava, stjecanje novih znanja, ali i kritičko vrednovanje i znanstvenu analizu suvremenih procesa, položaja i uloge Hrvatske u nadolazećem vremenu.

Lidija Čehulić